

KRUPP JÓZSEF

Valóság és önmagasság

Vasadi Péter kritikáiról

1980-ban született. Klasszika-filológus, az ELTE Latin Tanszékének oktatója. Legutóbbi írását 2015. 11. számunkban közzeltük.

¹Báthori Csaba:
Hiszek, segíts. Vasadi Péter: Sokan vagyok. Esszék. Vigilia, 2015/2. 151–152.

²Szénási Zoltán:
Vasadi Péter. Balassi Kiadó, Budapest, 2014, 13–29.

³Halmi Tamás:
Szórend, törvény, szerelem. Vasadi Péter esztétikai nézeteiről. Vigilia, 2011/6. 470–473.

Az a megállapítás, hogy Vasadi Péter költői és esszéírói munkássága között mély összefüggés rejlik, különböző hangsúlyokkal és más-más megközelítésből régóta rendre megjelenik a szerző életművének befogadásában. *Sokan vagyok* című esszékötetéről (2014) szóló kritikájában így ír erről a kérdésről Báthori Csaba: „Vasadi Péter költői életművét folyamatosan mélyíti esszéírói tevékenysége. Ez a reflexív anyag mintegy meghosszabbítja a versvilág határait, s első pillantásra is érezzük: ugyanolyan elemi igénnyel szól ugyanolyan elemi kérdésekről, mint a költemények.”¹ Báthori megfogalmazását azért mondhatjuk nagyon pontosnak, mert rámutat arra, hogy az esszék és egyéb prózai szövegek Vasadi Péter esetében nemcsak mint a lírai *oeuvre* függeléke értelmezhetők, és nem másodlagosak ahhoz képest, hanem további távlatokat nyitnak meg az életműben (így értelmezem a „mélyíti” kitételt). Nem véletlen, hogy bár a kritikai közbeszéd és minden bizonnyal a legtöbb olvasó is Vasadi Pétert elsősorban költőként tartja számon, kiváló Vasadi-monográfiájában Szénási Zoltán, mielőtt rátér a költői pálya szakaszainak bemutatására, az esszéíró Vasadinak szentel nagy nyitó fejezetet.² Miként Szénási meggyőzően bemutatja, Vasadi Péter életművét nagyfokú egységesség jellemzi, és az esszék kapcsán feltárhatók azok a nyelvfilozófiai összefüggések, melyek meghatározóak a versek genezisére és befogadására.

A Vasadi-esszék összetett és rétegzett világában kitüntetett szerep jut különböző művészeti ágaknak, így az irodalomnak. Kritikái gyűjteményét a szerző *Csoportkép. Látás, jelek, jelentés* című könyvében tette közzé (1998). Ez a kötet meglepően visszhangtalan maradt — bár lehetséges, hogy születtek recenziók róla, melyek nem akadtak fent a katalógusok és keresőprogramok hálóján. Halmi Tamás több mint tíz évvel a kötet megjelenése után foglalkozott vele alapos írásában.³ Amikor Vasadi Péter kritikusi tevékenységének néhány vetületét vizsgálom meg, elsősorban az ebben a kötetben megjelent írásokat veszem figyelembe.

1. *Kiüresedik, eltelik.* Érdemes először egy olyan szöveghelyet szemügyre vennünk, melyben a szerző kritikusi *ars poticáját* fogalmazza meg. Alexa Károly *Eleitől fogva* című tanulmánykötetéről szóló kritikájának végén olvashatjuk a következő mondatokat, melyek egyébként alapvetően függetlenek a kritikai írásnak a méltatott műre vonatkozó megállapításaitól. „E sorok írója azt hiszi, az igaz műelemzés nem fölülről, nem rá, nem piszkáló szellemi ujjhegyekkel, nem előítéletekkel fertőzött fölényrel néz és nyúl a műhöz,

hanem magára ölti, mint egy köpenyt, belébújik, átéli, kiüresedik tőle vagy eltelik vele, szóval: miközben magáévá teszi, megszenved. Másképp nem megy. Nem érdemes. És a műelemző mégis maradjon szabad. Legyen képes erre a paradox, szelíd, értő, erős, ítélő, engedelmes, okos és egészséges skizofréniára." (*Csoportkép*, 14.)

Mű és értelmező szerinte ideális kapcsolatát Vasadi Péter meglehetősen összetett tér- és testképzetekkel írja le. Hogy képi nyelven megfogalmazott eszménye alapvetően etikai meghatározottságú, jelzi, hogy nem „igazi”, hanem „igaz” műelemzésről beszél. A fentlent ellentéte a műalkotás és befogadója közötti hatalmi viszony kifejezője, ezt Vasadi a „fölülről” és a „fölénnyel” együtt szerepeltetésével árnyalja, és elutasítja. További két, a térbeliség szempontja szerint értelmezhető mozzanat, melyet a szerző nem tart követendőnek, a pusztá rápillantás és, sokkal hangsúlyosabban, a megérintés. Nemcsak akkor elégtelen az elemzés, ha leírható a vizuális érzékelés metaforájával, hanem akkor is, ha csupán a felszín érinti, mégpedig tiszteletlen („piszkáló”) gesztussal. A szerző a modern hermeneutika egy központi fogalmát, az előítéletet hozza rossz hírbe, amikor közvetve fertőzőnek nevezi. Az ő felfogása szerint a műelemzést térbeli viszonyként leíró metafora nem a lent és a fent, hanem a kívül és a belül szempontja szerint határozható meg. A magára öltés, belébújás, átélés, kiüresedés és eltelés fokozatokat jelentenek a külső és a belső közötti határ eltörlésében. Mindegyik fokozat egzisztenciális eseménynek mutatja a művel való foglalkozást, mely nemcsak odafordulást, hanem odaadást feltételez. Egyszerre erotikus viszony ez („magáévá teszi”) és együtt-teremtő, szenvedő munka („megszენvedí”).

⁴Halmi Tamás:
A kifejezés aranykretrecében. Vasadi Péter ars poeticái. In uő: *Szegénység és ragyogás. Írások Vasadi Péter műveiről.* Napkút Kiadó, Budapest, 2012, 91. Idézi Szénási Zoltán: i. m. 16.

Azt az etikai megalapozottságot, mely ebben a műértelmezői ars poeticában megjelenik, Halmi Tamás a Vasadi-életmű egyik legfontosabb hivatkozási pontjával, Pilinszky János gondolkodásával állította párhuzamba. „Vasadira is áll: esztétikai elvekről beszélhetünk, amelyek azonban az esztétikán túlra tekintő gondolkodás gyümölcsei. Hátterükben etikai megfontolások húzódnak. Azokat pedig ontológiai és teológiai meggyőződések alakítják. Hit, művészet, erkölcs és létezés kérdései így kapcsolódnak egybe, így céloznak valami magasabb egyetemességet mindkettejüknél.”⁴

Hogy Vasadi Péter idézett gondolatmenete végén első pillantásra talán meglepő módon megfogalmazza a műelemző szabadságának kívánalmát, nagyon is összhangban áll gondolkodásának egészével. Szénási Zoltán monográfiájában részletesen bemutatja, hogy a szabadság fogalma központi szerepet tölt be Vasadi esszéesztikájában, egységet alkotó hármast képezve az igazsággal és a szeretettel.⁵ A monográfus idézi Vasadi Péter *Kopogtatás a művészet nevű ajtón* című esszéjének zárómondatát: „A művészet valóban azt igazolja, hogy a létezés magja a szabadság, amely által a kész valóság egyre később, vagyis formálódik.” (Az esszé az 1994-es *A szív tágassága* című kötetben jelent meg.) Vasadi szerint ennek jegyében kell állnia a művészet befogadásának is.

⁵Szénási Zoltán: i. m. 28.

Mielőtt rátérnék Vasadi Péter egy másik írásának ismertetésére, melyben a szerző a művészet egy nagy befogadójának szentel figyelmet, munkásságának már említett egységessége miatt érdemes pillantást vetnünk egy jelentős költeményére. Vasadi Péter az utóbbi években is hallatlan intenzitással dolgozott és dolgozik költői életművén. Új beszédmódok felé is tágítja lírai megszólalásait: említhetjük ebből a szempontból a *Tegyük föl* című, nagyon fontos versét, mely a *Vigilia* 2015. februári számában volt olvasható, s amely megjelent a *Szép versek* antológia Szegő János szerkesztette, 2016-os kötetében is. A vers, melyre most fel akarom hívni a figyelmet, öt évvel korábbról való, a *Jelenkor* folyóirat 2010. július–augusztusi számában látott napvilágot, és, azt hiszem, Vasadi Péter költészetének magaslati pontjai közé tartozik. A *Richter* a művészetet és a művészetet középpontba állító Vasadi-versek sorát gyarapítja, és beleillik a magyar költészetnek a zeneszerzők és zeneszerek alakját megidéző hagyományába. A versszakokra nem tördelt költemény közepéről idézek.

*Richter vár. Alkony-díszítette
talárt ölt magára a tenger.
Érik a kinyilatkoztatás.
Elszabadul. Nincs zúgás.
Üveghegyek töredeznek.
Nincs kép, szerkezet,
mintha, talán, jelző.
Nem hasonlít semmi semmire.
Csak zene van, az, ami, ő,
vagy más, mindegy, hangzat,
hangfolyó kanyarog szüntelenül.
Rajtunk át, bennünk, édes
a nem-értés, a nem-tudom,
a nem-vagyok, s ha igen,
üresen, hogy telítődjem.*

A zene ünnepélyes aktusként leírt előadása kinyilatkoztatássá válik. Ez azonban nem elemezhető szavakkal. A hallgató testével van jelen a koncertteremben, így fogadja be a zenét, és pontosan a fent idézett eszménynek megfelelően kiüresedik és telítődik.

2. *Felépül és elrejlik.* A telítődés–teljesedés nemcsak Vasadi Péter befogadáesztétikájának kereteiben értelmezhető, hanem fontos fogalma etikájának és antropológiai programjának. „Azért lettünk, hogy teljesedjünk. Vagyis, hogy egymást teljesítsük...” „Valami életünkbe vágót teljesített be. Közben maga is beteljesedett.” Ezek a szöveghegyek Vasadi Balassa Péterről szóló, 2009-ben megjelent esszéjéből valók.⁶ Azt hiszem, nem tévedek nagyot, ha azt gondolom, a szerző öntükörként is írta meg ezt a Balassa-esszét. (Balassa-szöveg

⁶Vasadi Péter:
*Balassa „elmélete” –
merő „tapasztalás”. Egy
nagy esztétáról.* *Jelenkor*,
2009/9. 963–968.

ihlette egyébként Vasadi 1990-es „Mindenki zsidó. Mindenki keresztény” című, a *Hitelben* közölt cikkét.)

A *Richter* című költemény egy másik fontos ponton is érintkezik ezzel az írással. „Csak zene van, az, ami, ő, / vagy más...” — írja a költő a koncertleíró versben. Az önzonosság kérdéséről van itt szó, mely számos formában megjelenik Vasadi Péter esszéisztikájában. A szerző etikai szemléletében alapvető érték az egységesség, amely kiterjedhet egy ember egész személyiségére. „Balassa Péter egységes (volt) sokrétegűségében, és sokirányú, sokarcú, rétegzett egyediségében. Személyében, eredetiségében.” Az önzonosság az alkotó esztéta teremtő munkájának és önteremtésének feltétele. „Esszéit olvasva egy jól követhető, mégis rejtőző szellemi-lelki organizmus tökéletesedésének vagyunk tanúi. Balassa azoké volt, akik nemcsak kanyargó mélyútjain haladtak vele, hanem akik szerették is kifejezően ábrázolt kalandosságát, s ennek forrását, őt magát.” (Kiemelés tőlem – K. J.) Vasadi Péter a szerzőnek a posztstrukturalista irodalomtudományban bekövetkezett (és azóta persze többszörösen újragondolt, illetve felülvizsgált) trónfosztásával nem törődve fogalmazza meg a személyiségről mint a mű — jelen esetben a művészetelméleti alkotás — eredetéről szóló gondolatait.

Az egységesség a nála absztraktabb és magasabb rendű (ön)azonosság egy alakváltozata, mely szellemi teljesítmények jellemzője is lehet. „És mi az, hogy elvont? Miért, milyen legyen? Puzzle-szerű? Akadémikus? Kisiskolás?... Ugyan. Önmaga legyen. Mindig az, s olyan, ami s amilyen” — írja Balassa munkáiról. Visszaköszön itt a *Kopogtatás a művészet nevű ajtón* fentebb idézett megállapítása is a már kész valóság formálódásáról. Vasadi a tapasztalástól megtermékenyített elméletek létrehozásáról beszél, és a Balassa-féle értelmezést olyan folyamatként írja le, mely a valóság/Valóság jegyében áll. „Ez talán nem is más, mint minden igazi szépség, minden igazi mű — vizuális — alapstruktúrája, amely megtestesül, fölépül, kiküzd, kiforrja sajátos erényeit, körvonalait, képeit, szóval a valóságát anélkül, hogy elidegenedne attól, amit *már* Valóságnak kell neveznünk.” Az alkotásnak tehát Vasadi szerint nem elégséges feltétele az alkotó személye. A mű valósága és valódisága a meglévő Valóságból alakul, ahhoz képest értelmezhető; úgy kell formálódnia, hogy ne szakadjon el attól. Vasadi Péter művészetfelfogásának és általában gondolkodásmódjának talán legfontosabb jellemzőjét figyelhetjük meg itt, a metafizikai irányultságot. A szerző a létrejövés mitikus leírásait idézve, két alapvető mozzanattal írja le az alkotást és az alakulást. „Az elmélet egy művésznek akkor is létállapot, ha nem tud róla, nem szereti, nem annak nevezi, vagy esetleg átalusza. Az az elmélet, amely tényleg tapasztalás, nagyon is emlékeztet a kegyelemre, mert mindig be- és fölépül, titkos, váratlanul megajándékoz, s nyomban elrejtik.” Az elmélet, mely létrejött, elrejtik; lényegében és hatásában azonban jelenvaló. Ahogy „a nagy esztéta”, Balassa Péter, miként Vasadi írja, „már — megvan”.

3. *Magatartás és gyakorlat.* Vasadi Péter kritikáinak jellemzője az a kettős irányultság, hogy egy-egy költői világ esetében egyrészt a poétikán túlmutató lényegre figyel, másrészt pedig igen sokszor tesz nagyon is gyakorlatias megjegyzéseket egy-egy szöveghely kapcsán. Halmai Tamás — utalva a *Csoportkép* kötet alcímére: *Látás, jelek, jelentés* — így ír az előbbi sajátosságról: „Vasadi az alkotások nyelvi-esztétikai sajátosságaiból (jeleiből) úgy olvas ki jelentéseket, hogy közben mű és szerzője látásmódjára kíváncsi”.⁷ A *látásmód* mellett használhatjuk a Vasadi Péter szókészletében átfogóbb érvényű *magatartás* fogalmát is. A szerző Balassa kapcsán is „emberi-szellemi magatartást” emlegetett. Csokits Jánosról szóló írásának pedig a „*Repülj, reménytelen*” címet adta, és ezt a döntést így kommentálja: „Talán nem tekinthető vakmerőségnek írásunk főcíméül egy versorát választanunk, abban a hitben, hogy rávillantunk vele a szerző emberi, írói magatartásának lényegére.” (*Csoportkép*, 26.)

⁷Halmai Tamás:
*Szórend, törvény,
szerelem*, i. m. 470.

Bárdos László költészetéről szóló írásának felütését érdemes hosszabban idéznünk. „A költő az a fajta vad, amely (aki) csapdákat kerülget, sőt mintha csapdákkal föltúrt, megszórt, fölkupacolt földön kelne át, minden lépésre ügyel, jó lenne tehát magasba szökellnie, szárnyat eresztve kétoldalt, de épp a veszélyes föld ellenállhatatlan szeretetétől visszapotyanva, bizonyos, hogy bokájára csapódnának a fogazott, félköríves csapdakarok. Lent kell maradnia. Meg kell szoknia. Nincs más bizonyossága, csak a lélek, a mesterség, a vágy, hogy ezen a csapda-dús területen előbb-utóbb ütemes futásnak eredhet. És célba is ér. A cél maga a növekedés. A költés. A próba, a próbálkozás. A munka. Igen, a Munka.” (*Csoportkép*, 15.) Ezeket a sorokat egyszerre tekinthetjük a költőség antropológiai leírásának, a költővé válás mitikus beszédet idéző leírásának, etikai megnyilatkozásnak és a Bárdos-költészetbe való bevezetésnek. A munka igenlése összefügg felépülés és elrejlés fentebb tárgyalt kettősségével. Vasadi rekonstruálja/elképzeli Bárdos László költői alkotásának folyamatát, rámutatva „elmemunkájára” és annak elrejlésére, mely után ott marad a kritikus által meggyőzően méltatott költői mű.

⁸Lásd ehhez a fogalomhoz Rüdiger Campe: *Az írásjelenet.* (Ford. Tamás Ábel.) In Kelemen Pál – Kulcsár Szabó Ernő – Tamás Ábel – Vaderna Gábor (szerk.): *Metafilológia 2.* Szerző – könyv – jelenetek. Ráció Kiadó, Budapest, 2014, 730–744.

Vasadi Péter kritikáinak mindenképpen a legérdekesebb passzusai közé tartoznak azok az írásjelenetek,⁸ melyekben rajzot készített arról, milyen körülmények között, milyen napszakban születettek a kritika tárgyául szolgáló versek. Hol és milyen tempóban írt a költő, mire gondolt előtte és közben — ezek olyan kérdések, melyeket az irodalomtudomány és a kritika többnyire irrelevánsnak tart. Hogy Vasadi előszeretettel fogalmazza meg ezekről gondolatait, nyilván összefügg azzal, hogy maga is költő, és — ahogy fentebb láthattuk — hisz az alkotó személyiségben mint irodalmi tényezőben. Leírásai természetesen fikciók, de nem tényszerűséget kell számonkérnünk rajtuk, hanem azt, összhangban állnak-e azzal, ahogyan a szerző bemutatja az írásjelenetek eredményeit, a recenzéált versesköteteket. Két jellemző részletet idézek hosszabb gondolatmeneteiből. Holló Andrásról, akinek két írást is szentel, ezt

írja: „Meg se rezzen a költő, nézi a takarót. Aztán elkezd olvasni a verseit, egyiket a másik után. Halkan, lassan, tagoltan. Estig nem hagyja abba. | Holló András Istennek olvasta a verseit.” (*Csoportkép*, 56.) Kalász Márton kapcsán pedig így elmélkedik: „A szerző bizonyosan olvas — és ír is — éjszaka verset. Ennek vannak jelei a könyvben. Nem bizonyítható, csak sejtető jelei. Például az a fajta szemlélődő zavartalanság, amely a verseket átjárja.” (*Csoportkép*, 57.) Vasadi Péter a poétikai elemzés során mindkét idézett esetben egy-egyben képzelet el és láttatja költőt és alkotását; a művek genezisének terét és idejét annak megfelelően költi meg, amilyen képet a költeményekről alkotott.

Hogy Vasadi másfelől nagyon is gyakorlatias kritikus, elsősorban a költők szóhasználatához fűzött megjegyzései mutatják; ezt Halmi Tamás részletesen tárgyalja *Szórend, törvény, szerelem* című írásában. Én ennek a kérdésnek egyetlen vetületére utalok, arra, hogy Vasadi Péter nagy hangsúlyt fektet a címadásra. Bárdos László második kötetének címről (*Láthatatlan párbajok*) szólva nem tartja szerencsésnek, hogy annak második szava csakúgy többesszámú főnév, mint az első kötet címe (*Feliratok*), mégpedig azért, mert „ha a költő művei felsorolhatnának, egybecsengenek, ahelyett, hogy egyik a másiktól alakban, számban s lehetőleg szótant tekintve is különböz[ne]k”. (*Csoportkép*, 16.)

De a szerző saját címadásaira is intenzíven reflektál. Jellemző kezdése a Vasadi-kritikáknak a címhez fűzött (ön)kommentár. Zalán Tibor verseskötetéről például *Egy emigráns lázas tévelygéseiről* címen ír, s így indítja gondolatmenetét. „Talán jó ez a cím. Mindenesetre meg kell magyarázni, ami — ha valóban jó egy cím — illetlenség; mégis.” (102.) Ez az óvatos, a gondolkodás folyamatban levőségét demonstráló fogalmazás a szerző kritikusi stílusának egyik legfőbb vonása. Báthori Csaba már idézett kritikájában úgy jellemzi ezt a beszédmódot, hogy közben — Vasadi Péter írás- és gondolkodásmódjától nem idegen módon — az alkotó habitusáról is elmond valami nagyon lényegeset. Ezért írásomat a tőle vett idézettel zárom. „Noha erős bibliai iskola nyomait érezzük szavaiban, általában tartózkodik a túlzóan súlykoló hivatkozásoktól, a nyomatókos bizonygatástól, a fölényt kereső modortól. Egyszerűen szereti a kérdéseket. A válaszokat is kérdésre vezeti vissza.”⁹

⁹Báthori Csaba: i. m.